

پیشگیری از جرم جاسوسی سایبری نیروهای مسلح و نقش آن در تأمین حق امنیت

سجاد فتاحی زفرقندی^۱، مهدی اسماعیلی^۲، دکتر حسن حاجی تبار فیروزجائی^۳

پذیرش مقاله: 1399/10/18

دریافت مقاله: 1399/09/28

چکیده

برای برقراری امنیت و حفظ مرزهای کشور باید از درز اطلاعات جلوگیری کرد که این وظیفه مهم بر عهده تمام مردم سرزمین به‌ویژه نیروهای مسلح است. جاسوسی از جمله جرایمی است که تهدید جدی علیه امنیت کشور بوده و از مهم‌ترین مصادیق حقوق بشری محسوب می‌شود. بر این اساس پیشگیری از جاسوسی سایبری برای تأمین امنیت اهمیت دارد. در پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی، راه‌های پیشگیری از جرم جاسوسی سایبری نیروهای مسلح مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد استفاده از هر دو روش پیشگیری کیفری و غیرکیفری می‌تواند در پیشگیری از جاسوسی سایبری مؤثر باشد. تشدید مجازات نظامی که درجه بالاتری دارد، می‌تواند یکی از راهکارهای پیشگیری کیفری باشد. درباره پیشگیری غیرکیفری نیز تکنیک‌های پیشگیری وضعی و اجتماعی قابل اجراست و نیز می‌توان از روش‌های خاص پیشگیری، ویژه جرایم رایانه‌ای نیروهای مسلح همچون دقت در انتخاب فرمانده، رفع فقر و تبعیض ناروا در پیشگیری از جاسوسی سایبری بهره گرفت.

واژگان کلیدی: جاسوسی سایبری، نیروهای مسلح، حق امنیت، خیانت، حقوق بشر.

1. دانشجوی دکتری حقوق کیفری جرم‌شناسی دانشگاه آزاد آیت‌الله آملی

2. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد قائمشهر / dresmaeli@yahoo.com (نویسنده مسئول)

3. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد قائمشهر

مقدمه

در ماده 22 اعلامیه جهانی حقوق بشر دربارهٔ حق امنیت آمده است: «هر کس به‌عنوان عضو اجتماع، حق امنیت اجتماعی دارد و مجاز است به وسیله مساعی ملی و همکاری بین‌المللی، حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود را که لازمهٔ مقام و نمو آزادانهٔ شخصیت اوست، با رعایت تشکیلات و منابع هر کشور به دست آورد». در روابط گوناگون فردی و اجتماعی و خصوصی و عمومی انسان، ممکن است حیات مادی و معنوی افراد به صورت جزئی یا کلی در معرض خطر قرار گیرد. در چنین حالتی است که وجود امنیت به‌عنوان تأسیس حقوقی، اخلاقی و اجتماعی برای همگان، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر خواهد داشت. امنیت اطمینان‌خاطری است که بر اساس آن، افراد در جامعه‌ای که زندگی می‌کنند، نسبت به حفظ جان، حیثیت و حقوق مادی و معنوی خود، بیم و هراسی نداشته باشند. برقراری امنیت نیازمند دو تضمین اساسی است:

1. تضمین امنیت افراد در مقابل هر نوع توقیف، زندانی شدن، مجازات و دیگر تعرض‌های خودکامه و غیرقانونی حکومتی؛

2. تضمین امنیت افراد از طریق حمایت‌های جامعه برای هر یک از اعضا به منظور حفظ حقوق و تعلقات و برخورداری از آزادی‌های انسانی. امنیت برای افراد و دولت ایجاد تکلیف می‌کند؛ بدین معنی که افراد مکلف‌اند به حقوق مادی و معنوی یکدیگر احترام بگذارند و دولت نیز مکلف است برای مردم ایجاد امنیت کند تا با اطمینان خاطر زندگی کنند. دولت می‌تواند با وضع قانون و تأسیس تشکیلات اداری و قضایی، پیشگیری از جرایم و غیره امنیت را تأمین کند.

همان‌طور که بیان شد یکی از سازوکارهای تأمین امنیت، پیشگیری از جرایم است. نتایج تحقیقات ثابت کرده است «بین پیشگیری از جرایم و احساس امنیت شهروندان رابطه وجود دارد» (سلطانی‌بهرام و همکاران، 1394). پیشگیری از جرایم نیروهای مسلح به‌عنوان مجموعه‌ای که نقش اصلی و کلیدی در تأمین امنیت دارند، به طریق اولی می‌تواند یکی از راهکارهای تأمین امنیت باشد. با پیشگیری از جرایم نیروهای مسلح به‌عنوان یکی از عوامل مهم تأمین امنیت، می‌توان در راستای تحقق آن گام برداشت. بر این اساس، این پرسشی مطرح می‌شود که با اتخاذ کدام یک از تدابیر پیشگیری می‌توان از جرایم نیروهای مسلح در راستای تأمین امنیت جلوگیری کرد؟

جرایمی که اعضای نیروهای مسلح می‌توانند مرتکب شوند بر سه دسته است:

1. جرایم خاص نظامی: جرایمی که صرفاً توسط نظامی‌ها قابل ارتکاب است، مانند ترک پست و غیره؛
2. جرایم مشترک بین نظامی‌ها و غیرنظامی‌ها: جرایمی که ممکن است هم توسط نظامی‌ها و به مناسبت شغل‌شان رخ دهد، و هم توسط غیرنظامی‌ها، مانند جاسوسی، کلاه‌برداری و غیره؛
3. دسته سوم جرایمی هستند که از سوی نظامی‌ها به مناسبت شغل‌شان قابل ارتکاب نیستند، مانند فحشا و غیره.

با توجه به اینکه ارتکاب جاسوسی سایبری توسط نیروهای مسلح آسیب‌های جدی و جبران‌ناپذیری بر امنیت کشور وارد می‌کند، در پژوهش حاضر راهکارهای پیشگیری از این جرم در نیروهای مسلح به‌عنوان یکی از سازوکارهای تأمین حق امنیت مورد بررسی قرار می‌گیرد.

1. اهمیت نیروهای مسلح

در قرآن کریم به ضرورت وجود نیروهای مسلح اشاره شده است. همچنین برخی روایت‌ها حاکی از ضرورت وجود آن‌هاست. از جمله آیات قرآن کریم دربارهٔ نیروهای مسلح می‌توان به دو آیه اشاره کرد:

1. ای کسانی که ایمان آورده‌اید (در برابر مشکلات و هوس‌ها) استقامت کنید و در برابر دشمنان نیز استقامت به خرج دهید و از مرزهای خود، مراقبت به عمل آورید و تقوای الهی پیشه کنید شاید رستگار شوید (آل عمران: 200)؛

2. در برابر آن‌ها (دشمنان) آنچه توانایی دارید از «نیرو» آماده سازید و (و همچنین) اسب‌های ورزیده (برای میدان نبرد) تا به وسیله آن، دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید و (همچنین) گروه دیگری غیر از این‌ها را که شما نمی‌شناسید و خدا می‌شناسد و هرچه در راه خدا (و تقویت بنیه دفاعی اسلام) انفاق کنید به شما بازگردانده می‌شود و به شما ستم نخواهد شد (انفال: 60).

در کتاب «مجموعه احادیث و حکایات اخلاقی»، احادیثی از معصومین (ع) دربارهٔ اهمیت نیروهای مسلح آمده است که می‌توان آن را در چند دسته ارائه کرد:

1. احادیث نقل‌شده در بیان ضرورت و اهمیت جهاد که در وهله نخست، رسالت و مسئولیت نیروهای مسلح است. امام علی (ع) می‌فرماید: جهاد یکی از دروازه‌های بهشت است. خداوند آن را به خاطر پیروان خود باز کرده است و این لباس تقوا، سپر محکم خداوند و بهشت نزدیک اوست

(سازمان عقیدتی - سیاسی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، 1389: 21).

2. احادیث وارد شده در بیان پیامدهای ترک جهاد. از جمله روایتی از پیامبر اکرم (ص) که می‌فرمایند: هر کس جهاد را واگذارد، خداوند جامهٔ خواری بر جان او پوشاند و زندگی‌اش را دستخوش فقر سازد و دینش را از بین ببرد. خدای تبارک و تعالی، عزت و اقتدار امت مرا در سم‌های اسبان‌شان و نوک نیزه‌هایشان قرار داده است (همان: 3).

3. احادیث وارد شده در بیان مقام و منزلت مجاهدان که نیروهای مسلح شاخص‌ترین مصداق و در صف مقدم آن هستند از جمله پیامبر (ص) فرموده‌اند: «بهترین مردمان کسی است که خود را وقف راه خدا کرده و با دشمنان او جهاد می‌کند و خواستار مرگ یا کشته‌شدن در میدان کارزار است» (همان: 52).

4. احادیثی که در بیان آثار و برکات وجود نیروهای مسلح وارد شده است، از جمله حدیثی از امام علی (ع) که دربارهٔ اهمیت نیروهای مسلح فرموده‌اند: به اذن خدا، سپاهیان، دژهای مردم‌اند و زیور والیان و مایه توانمندی و ارجمندی دین و وسیلهٔ امنیت مردم جز با بودن سپاهیان پایدار نمی‌ماند. اندیشمندان و نظریه‌پردازان روابط بین‌الملل، همگی بر این عقیده‌اند که برخورداری هر نظام و حاکمیتی از آمادگی نظامی که در سایهٔ وجود یک سازمان نظامی توانمند حاصل می‌آید، از عناصر کلیدی «قدرت ملی» آن کشور و نظام است؛ از این رو بیشتر دولت‌ها وجود نیروهای مسلح را پیش‌نیازی برای بقای ملی خود قلمداد می‌کنند. شواهد نیز حاکی از آن است که هنوز هیچ جایگزینی برای رفع نگرانی‌های ناشی از چگونگی مدیریت حکومت بدون وجود نیروهای نظامی یافت نشده است. نظام اسلامی نیز از این قاعده جدا نیست و چون اهداف و آرمان‌هایش با دشمنان داخلی و خارجی متعددی روبه‌رو است، نیازمندی آن به نیروهای مسلح قوی و توانمند، بیش از سایر نظام‌هاست (فرازی، 1384).

2. مفهوم نیروهای مسلح

نیروی مسلح به معنای لشکر است، ولی در مفهوم اصطلاحی یعنی قوای منظم یک کشور که به منظور حفظ امنیت، استقلال، صیانت از تمامیت کشور، اجرای قوانین، و نظم و صلح عمومی نگهداری می‌شوند (جعفری لنگرودی، 1396). در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نیروهای مسلح اعم از ارتش، سپاه، نیروی انتظامی و بسیج، وظیفهٔ حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور را از منظر نظامی و

غیرنظامی در مرزهای داخلی و تحت شرایطی خارج از مرزها، بر عهده دارند. بر این اساس این نهادهای دفاعی با سرمایه عظیم انسانی و تجهیزاتی خود می‌توانند در تشکیل و صیانت از حدود جمهوری اسلامی ایران و تأمین امنیت نقش بسزایی داشته باشند (پیراسته، 1396). همچنین «نیروی مسلح به ستاد فرماندهی کل قوا، ارتش، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نیروی انتظامی و وزارت دفاع و سازمان‌های وابسته اطلاق می‌شود» (آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران).

3. ساختار نیروهای مسلح

3-1. ستاد فرماندهی کل قوا

در تعریف ستاد فرماندهی کل قوا به‌عنوان بالاترین مرجع نظامی نیروهای مسلح در ایران که وظیفه سیاست‌گذاری و فرماندهی همه نیروهای مسلح ایران از جمله ارتش، سپاه، نیروی انتظامی را بر عهده دارد، آمده است: «به مجموعه سازمان ستاد فرماندهی کل قوا و سازمان‌ها و دفاتر پیوسته و وابسته و قسمت‌هایی که بنا بر امر فرماندهی معظم کل قوا، پشتیبانی آن‌ها به ستاد فرماندهی کل قوا محول شده است، گفته می‌شود» (آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح، ماده 9: قسمت الف).

3-2. ارتش جمهوری اسلامی ایران

به مجموعه ستاد مشترک، نیروی زمینی، نیروی هوایی، نیروی دریایی و سازمان‌های وابسته به آن‌ها ارتش جمهوری اسلامی اطلاق می‌شود (آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح، ماده 19: قسمت ب). بنا بر اصل 44 قانون اساسی، ارتش جمهوری اسلامی ایران باید ارتشی اسلامی باشد که ارتشی مکتبی و مردمی است و باید افراد شایسته را به خدمت بپذیرد که به اهداف انقلاب اسلامی، مؤمن و در راه تحقق آن فداکار باشند.

3-3. سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال 1357، عده‌ای از نیروهای انقلابی برای دفاع مسلحانه از انقلاب و تداوم آن، به صورت خودجوش و مردمی جمع شدند و به مقابله با ضد انقلاب و پس‌مانده‌های رژیم شاه برخاستند. در همین زمان چند نفر از این افراد در قم به ملاقات حضرت امام خمینی (ره) رفتند. ایشان در این دیدار دستور تشکیل یک نیروی مسلح مکتبی مستقل از دولت موقت

را صادر کردند. این دستور در عمل فرمان تشکیل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بود. در پی این فرمان، گروهی از بنیان‌گذاران سپاه، اساسنامه‌ای را در 9 ماده و 9 تبصره تهیه کردند و به تصویب شورای انقلاب رساندند. سپس احکام شورای فرماندهی سپاه از سوی شورای انقلاب صادر شد و در دوم اردیبهشت 1358، این نهاد انقلابی و مردمی با انتشار بیانیه‌ای به طور رسمی اعلام موجودیت کرد (مرادی و همکاران، 1384؛ به نقل از نظرپور، 1386).

سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به مجموعه ستاد کل، حوزه نمایندگی ولی فقیه در سپاه، سازمان حفاظت اطلاعات سپاه، نیروی زمینی، هوایی، دریایی و مقاومت بسیج و قدس و سازمان‌های وابسته به آن‌ها اطلاق می‌شود (قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ماده 3).

3-4. نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران

پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، دو نیروی شهربانی و ژاندارمری مسئول حفظ امنیت و نظم در شهرها، روستاها و مرزها بودند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، بنا بر اقتضای زمان نهادی برخاسته از مردم در محله‌های مختلف شهرها با عنوان «کمیته انقلاب اسلامی» شکل گرفت. از این زمان تا سال 1369، این سه نیرو مسئول برقراری نظم و امنیت مردم بودند، اما به دلیل مشکلاتی که به علت تعدد نیروهای امنیتی بین این سه نیرو (شهربانی، ژاندارمری و کمیته) به وجود آمد، تصمیم گرفته شد نیروها با هم ادغام شوند و نیروی جدیدی تشکیل شود. سرانجام در تاریخ 1369/5/9، قانون نیروی انتظامی از تصویب نهایی مجلس گذشت و وزارت کشور را موظف کرد ظرف مدت یک سال، نیروهای انتظامی موجود را ادغام کند و سازمانی با عنوان نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران تشکیل دهد. علاوه بر این، تمام نیروهای مسلحی که در جهت امور انتظامی در ارتباط با قوه قضاییه، وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها، نهادها و مؤسسه‌های مختلف فعالیت می‌کردند، در نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران ادغام شدند و از طریق وزارت کشور و نیروی انتظامی تحت امر این نیرو قرار گرفتند (نظرپور، 1386).

به موجب این قانون، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، سازمانی مسلح در تابعیت فرماندهی کل قوا و وابسته به وزارت کشور است. فرمانده نیروی انتظامی از طرف فرمانده کل قوا منصوب می‌شود (قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ماده 2). هدف از تشکیل نیروی

انتظامی، استقرار نظم و امنیت و تأمین آسایش عمومی و فردی و نگهداری و پاسداری از دستاوردهای انقلاب اسلامی در چهارچوب این قانون در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران است (قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، ماده ۱).

3-5. وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح

وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح به مجموعه وزارت دفاع و کلیه مؤسسه‌ها، سازمان‌ها و شرکت‌های تابع آن اطلاق می‌شود (آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح، ماده ۱۹: قسمت ه). این وزارتخانه تابع قوانین و مقررات نیروهای مسلح و بخشی از دولت است که مسئولیت پشتیبانی نیروهای مسلح را در قالب قوانین و تدابیر مقام معظم فرماندهی کل قوا بر عهده دارد (قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، ماده ۱۸).

4. مفهوم جاسوسی سایبری

جاسوسی در لغت به معنای شخصی است که اخبار و اطلاعات کسی، مؤسسه‌ای یا کشوری را مخفیانه گردآوری و به شخص، مؤسسه یا کشور دیگر اطلاع دهد (دهخدا، ۱۳۷۷). در اصطلاح حقوقی جاسوس کسی است که مخفیانه یا تحت عنوان نادرست، عملی را به نفع دشمن برای تحصیل اطلاعات یا جمع‌آوری اشیایی انجام دهد (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۶).

5. تمییز مفهوم جاسوسی سایبری از خیانت

اصطلاح و جرم دیگری که ممکن است در کنار جاسوسی آورده شود، واژه خیانت است. جرایم علیه امنیت خارجی به جاسوسی و خیانت تقسیم می‌شوند. برای تشخیص جاسوسی و خیانت، ضابطه دقیقی وجود ندارد و بر همین اساس در برخی موارد مشخص نیست یک جرم خاص مصداق جاسوسی است یا خیانت به کشور؟ ضابطه‌ای که برای تشخیص این دو جرم پیشنهاد شده است، تابعیت و ملیت است. هرگاه تبعه کشوری مبادرت به اقدام علیه امنیت خارجی کشور خویش کند، عمل او خیانت نام دارد اما اگر از سوی تبعه کشور خارجی انجام شود، جاسوسی نام دارد. این ضابطه در قوانین جزائی ایران مورد قبول قرار نگرفته است. ضابطه پیشنهادی دیگر آن است که اگر مرتکب اقدام علیه امنیت خارجی در اجرای مأموریتی خاص و در ازای گرفتن اجرت این عمل را

انجام دهد، مرتکب جاسوسی شده وگرنه خیانت کرده است. ضابطه دیگری که معیار موضوعی شناخته می‌شود آن است که اگر مرتکب، اطلاعاتی را که به‌عنوان امانت در اختیار دارد، تسلیم بیگانه کند، خیانت است اما اگر اطلاعات را با تجسس به دست آورد، جاسوسی است. این ضابطه هم مورد قبول قانون‌گذار ایران نیست. نکته مثبتی که در اینجا وجود دارد آن است که برای قراردادن برخی جرایم تحت عنوان جاسوسی یا خیانت، محدودیتی برای قانون‌گذار ایجاد نمی‌شود و از سویی می‌توان تمامی این جرایم را جاسوسی یا خیانت به حساب آورد (زراعت، 1382).

اداره حقوقی قوه قضاییه به موجب نظریه مشورتی شماره 2/10/1380-8872/7 درباره جرم جاسوسی اعلام کرده است: جاسوسی عبارت است از تحصیل اطلاعات سرّی و محرمانه و دادن آن‌ها به دولت یا دولت‌های بیگانه اعم از اینکه ایرانی باشد یا غیرایرانی، اما خیانت به کشور آن است که شخصی ایرانی عالمانه و عامدانه عملی انجام دهد که برخلاف مصالح امنیتی یا سیاسی یا اقتصادی کشور باشد. نکته قابل توجه این است که جرم جاسوسی یکی از مصادیق بارز و قدیمی جرایم علیه امنیت است. این عمل معمولاً سازمان‌یافته و فراملی است، زیرا با ارتکاب آن اطلاعات حیاتی یک کشور در زمینه امور نظامی، امنیتی و سیاسی از طریق نظامی سازمان‌یافته و با استفاده از منابع انسانی در اختیار کشور یا کشورهای دیگر قرار می‌گیرد. انگیزه جاسوسان برای ارتکاب این جرم متعدد است، برخی مزدورند و به انگیزه‌های مالی و از روی حرص و آز دست به ارتکاب این جرم می‌زنند، و گاهی انگیزه، جاسوسی عقیدتی و ایدئولوژیک یا انتقام‌گیری یا مسائل روانی و شخصیتی و فریب‌خوردگی است (میرمحمدصادقی، 1397).

همان‌طور که بیان شد، جرم جاسوسی از جمله جرایمی است که هم به صورت سنتی و هم به صورت کلاسیک امکان ارتکاب آن هم توسط افراد عادی و هم توسط نیروهای مسلح به مناسبت شغل‌شان وجود دارد.

6. ارکان تحقق جرم جاسوسی سایبری

6-1. رکن قانونی

مواد 3 تا 5 قانون جرایم رایانه‌ای، رکن قانونی جرم جاسوسی رایانه‌ای را تشکیل می‌دهند. بر اساس ماده 3 این قانون، هرگونه دسترسی و شنود غیرمجاز داده‌های سرّی یا افشا و در دسترس قراردادن

آن‌ها در اختیار افراد غیر صالح یا بیگانگان، جرم محسوب می‌شود. ماده 4 قانون در مورد نقض تدابیر امنیتی سامانه‌های رایانه‌ای به قصد دسترسی به داده‌های سرّی مورد اشاره در ماده 3 صحبت می‌کند. همچنین در ماده 5، بی‌مبالاتی در حفظ اطلاعات طبقه‌بندی‌شده مربوط به رایانه، از دیگر رفتارهای مجرمانه‌ای است که ترک فعل در آن جرم‌انگاری شده است. با وجود اینکه این موضوع در قوانین مشابه همانند ماده 506 قانون مجازات اسلامی یا ماده 27 قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، در زمره جرایم علیه امنیت قلمداد شده است، ولی در قانون جرایم رایانه‌ای، جرم جاسوسی رایانه‌ای شناخته شده است.

ماده 131 قانون مجازات نیروهای مسلح به جرایم رایانه‌ای اشاره دارد. بخش دوم این ماده درباره تسلیم اطلاعات طبقه‌بندی‌شده رایانه‌ای به دشمن یا افرادی است که صلاحیت دسترسی به آن‌ها را ندارند و ناظر به جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی می‌شود. می‌توان گفت هرگونه اقدام عمدی که منجر به افشای اسرار و اطلاعات نظامی از طریق رایانه شود، در قالب جرم جاسوسی قابل بررسی است. در زمینه اقدامات غیرعمد و سهوی که منجر به افشای اطلاعات به دشمن از طریق رایانه شود، بر اساس ماده 27 همین قانون، برای خاطی مجازات در نظر گرفته خواهد شد.

2-6. رکن مادی

یکی دیگر از عناصر تشکیل‌دهنده جرم، عنصر مادی است. اعمال معارض با قانون گاه فعل و گاه ترک فعل است. در قوانین تصویب‌شده پیش از قانون جرایم رایانه‌ای، عنصر مادی جرم جاسوسی صرفاً فعل مثبت بود (مواد 501 و 502 قانون مجازات اسلامی و ماده 24 قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح) و ترک فعل نمی‌توانست از عناصر مشکله جرم جاسوسی باشد؛ اما مطابق ماده 27 و 28 قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، بی‌احتیاطی، بی‌مبالاتی یا رعایت نکردن تدابیر امنیتی به صورت ترک فعل، از دیگر مصادیق عنصر مادی جرم جاسوسی رایانه‌ای شناخته شده است. «بی‌احتیاطی خطای انسانی است که پیامد کار خود را در وضع خاص پیش‌بینی نمی‌کند. بی‌مبالاتی نیز همان بی‌احتیاطی به صورت ترک فعل است. مقصود از بی‌مبالاتی ترک تکلیفی است که مقتضای پیشگیری از نتایج ناخواسته مجرمانه است» (اردبیلی، 1399: 43).

3-6. رکن روانی

بزه جاسوسی سایبری در زمره جرایم مادی صرف نیست. بر این اساس، احراز رکن روانی جرم لازم و ضروری است. عنصر روانی جرم جاسوسی، سوءنیت عام است و در انجام رفتارهای جاسوسی نیازی به قصد خاص نیست؛ مگر در نقض تدابیر امنیتی سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی موضوع ماده 4 قانون جرایم رایانه‌ای که مرتکب باید قصد دسترسی به داده‌های سرّی موضوع ماده 3 قانون جرایم رایانه‌ای را داشته باشد که شامل عمدی بودن و ارادی بودن مرتکب یعنی آگاهی داشتن از محرمانه و سرّی بودن داده‌هاست؛ یعنی مرتکب با هدف و نیت لطمه به امنیت ملی و نقض تدابیر امنیتی کشور، این‌گونه اطلاعات را در اختیار دشمنان و بیگانگان قرار دهد. همچنین جاسوسی جرمی مقید است، زیرا شخص ابتدا باید مطالب را خود به دست آورد و سپس در اختیار دیگران بگذارد و با انتشار یا در دسترس قرار دادن افراد فاقد صلاحیت، این جرم واقع می‌شود (اردبیلی، 1399: 61).

7. مفهوم حقوق بشر

حقوق بشر به معنای امتیازهای کلی است که هر فرد انسانی بنا به طبیعت، دارای آن است. هرچند ادیان الهی به‌ویژه اسلام، منادی مفاهیمی از جمله آزادی، و رهایی از بردگی و بندگی غیر از خدا بوده‌اند، با این حال اصطلاح حقوق بشر از دو قرن پیش به نظام‌های موضوعه راه یافته است. پس از جنگ جهانی دوم، با تدوین منشور ملل متحد و به موجب بند 3 از ماده 1 آن، تشویق احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی یکی از اهداف تأسیس سازمان ملل شد. مقدمه منشور ملل متحد نیز بر حقوق اساسی بشر، حیثیت و ارزش شخصیت انسانی و تساوی حقوق زن و مرد و همچنین بین ملت‌های کوچک و بزرگ تأکید دارد.

در این راستا ماده 55 منشور در ارتباط با ماده 1 آن تدوین شد و به موجب آن حوزه‌های مختلف حقوق بشر، بالابردن سطح زندگی، فراهم‌ساختن کار برای دستیابی به شرایط ترقی و توسعه در نظام اقتصادی و اجتماعی، حل مسائل بین‌المللی، اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی و مسائل مربوط به آن‌ها و همکاری بین‌المللی، فرهنگی و آموزش و احترام جهانی و مؤثر به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه بدون تبعیض از هر نظر مورد تأکید قرار گرفت. در این مجال، ضمن مفهوم‌شناسی حقوق بشر، ارائه مفاهیم مشابه، بررسی سیر تحول تاریخ آن، مبانی اسلامی و حقوقی حقوق بشر مورد

بررسی قرار گرفته است و در نهایت وضعیت حقوق بشر در نظام حقوق بشر مطمح نظر خواهد بود. حقوق بشر با توجه به ارائه تعاریفی از حق و نگرش درباره انسان قابل تعریف خواهد بود. برخی مفهوم حق را امتیازی می‌دانند که به حیات و موجودیت هر موجودی تعلق دارد و هر موجودی به لحاظ موقعیت خود، آن را نسبت به دیگری مطالبه می‌کند (بطحانی گلپایگانی، 1383: 112). برخی دیگر برای حق معنایی اعتباری قائل‌اند و معنای اعتباری حق را اجازه می‌دانند. در این معنا زمانی که گفته می‌شود کسی حق دارد یعنی ذی‌حق اجازه دارد و مانعی در مقابل وی نیست و لازمه آن اختیار شخص به استفاده و عدم استفاده آن است (ابراهیمی، 1382: 117). در تعریف دیگر حق، ارفاق و امتیازی است که قانون به شخصی می‌دهد و از آن پشتیبانی می‌کند. در این حالت خصوصیت بارز حق این خواهد بود که نوعی سلطنت، قدرت و اختیار برای دارنده آن به ارمغان می‌آورد (ورعی، 1381: 29). مصادیق حقوق بشر متعدّدند که از جمله مهم‌ترین آن می‌توان به حق حیات، حق آزادی و حق امنیت اشاره کرد. با توجه به موضوع پژوهش حاضر، به طور اختصاصی نقش پیشگیری از جاسوسی سایبری نیروهای مسلح را بر امنیت مورد بررسی قرار خواهیم داد.

8. مفهوم امنیت

دیدگاه‌های متفاوتی در مورد تعریف مفهومی امنیت و عوامل تأثیرگذار بر آن وجود دارد. امنیت بیش از آنکه واقعیتی عینی و بیرونی باشد ماهیتی ذهنی و گفتمانی دارد. مفهوم امنیت تنها در رابطه همنشینی یا جانشینی با مفاهیم دیگری همچون قدرت، منافع، اهداف، مصالح و تهدیدها مصداق می‌یابد که همگی مفاهیمی مبهم، توسعه‌نیافته و سیال هستند. امنیت در مفهوم عینی آن، فقدان تهدید علیه ارزش‌ها، و در مفهوم ذهنی، فقدان احساس ترس از این است که چنین ارزش‌هایی مورد حمله قرار گیرند (حسینی‌نثار و قاسمی، 1391).

8-1. راهکارهای تأمین امنیت

می‌توان پیشگیری از جرم را از جمله راهکارهای تأمین امنیت محسوب کرد. نیروهای مسلح از مهم‌ترین سازمان‌ها در تأمین امنیت به شمار می‌روند و پیشگیری از جرایم اعضای آن نیز اهمیت زیادی دارد. بر این اساس، راهکارهای پیشگیری از جرایم نیروهای مسلح را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

9. پیشگیری از جاسوسی سایبری نیروهای مسلح به منظور حفظ امنیت

9-1. مفهوم پیشگیری

به نظر می‌رسد تعریف پیشگیری از جرم آسان باشد ولی به این دلیل که معنای وسیعی دارد و تعاریف متعددی از آن شده است، دست‌یافتن به تعریف واحد مشکل است. واحد پیشگیری از جرم دادگستری استرالیا، ارائه تعریف واحد و مشخص درباره پیشگیری از جرم را به دلایل ذیل مشکل و دشوار دانسته است:

1. تمایزها و اشکال مختلفی از پیشگیری از جرم امکان‌پذیر است؛
 2. پیشگیری از جرم به‌عنوان مفهوم می‌تواند بسیاری از مباحث نظری را دربرگیرد ولی بین جرم‌شناسان در مورد تلفیق نظریه‌های مربوط به پیشگیری از جرم اتفاق نظر وجود ندارد؛
 3. تفسیر انعطاف‌پذیر واژه پیشگیری اجازه استفاده از این کلمه را در معانی مختلف می‌دهد؛
 4. پیشگیری از نظر اصطلاحی، دارای معانی متعددی است و مفهوم شناوری دارد (محمد نسل، 1387).
- در ادامه به چند نمونه از تعاریف ارائه شده از پیشگیری به منظور یافتن وجه اشتراک تعاریف ارائه شده و یافتن ضابطه‌ای برای تشخیص پیشگیری اشاره می‌شود.
- به اعتقاد اکبلوم¹ پیشگیری عبارت است از: «کاهش خطر وقوع و شدت بالقوه جرم و بی‌نظمی از طریق مداخله در علل آن» (محمد نسل، 1387).
- گسن² جرم‌شناس فرانسوی، پیشگیری را شامل مجموع تدابیر سیاست جنایی (جز تدابیر نظام کیفری) می‌داند که نتیجه آن‌ها کاهش امکان وقوع انحراف و بزهکاری از طریق غیرممکن کردن، دشوارتر کردن یا کاهش احتمال وقوع است. وی برای تشخیص اقدامات پیشگیرانه چهار معیار در نظر گرفته است:
1. اقدامی که هدف اصلی آن، اقدام مؤثر علیه عوامل یا فرایندهایی باشد که در بروز بزهکاری و انحراف، نقش تعیین‌کننده داشته باشد، اقدامی پیش‌گیرنده محسوب می‌شود؛
 2. اقدام پیشگیرانه جمعی است؛ یعنی مخاطب آن تمام جامعه یا بخش و گروه معینی از جامعه است؛
 3. اقداماتی پیشگیرانه تلقی می‌شوند که قهرآمیز و سرکوب‌گر نباشند؛
 4. اقدام‌هایی پیشگیرانه تلقی می‌شوند که پیش از ارتکاب اعمال بزهکارانه اعمال شوند و نه پس از ارتکاب.

1. Ekblom

2. Gessen

9-2. راهکارهای پیشگیری از جرم جاسوسی سایبری

9-2-1. پیشگیری کیفی از جاسوسی سایبری نیروهای مسلح

از جمله روش‌های پیشگیری کیفی، تشدید مجازات است. درباره مجازات جرم جاسوسی رایانه‌ای و دیگر جرایم سایبری نیروهای مسلح نسبت به مجازات اشخاص غیرنظامی که مرتکب این جرایم می‌شوند، تشدید مجازات می‌تواند پیشگیری کیفی به شمار آید. درباره جرم جاسوسی سایبری نیروهای مسلح، قانون‌گذار به این مسئله توجه کرده است و هم مجازات جرم جاسوسی را تشدید کرده و هم آغار به آن را جرم تلقی کرده است. مطابق قوانین و مواد مصرح در قانون مجازات اسلامی و قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، افشای اسناد و اطلاعات به صورت عمد و غیرعمد، و تسلیم عمدی اسناد، اطلاعات و اسرار نظامی به دشمن و کسانی که صلاحیت دسترسی به آن را ندارند، از مصادیق جاسوسی و خیانت به کشور است و قانون‌گذار مجازات سنگین محاربه را - در صورت قصد براندازی نظام - برای فرد یا افراد خاطی در نظر گرفته است (کریمی، 1395).

همچنین بند 2 ماده 24 قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح به بررسی ورود غیرمجاز به مراکز ممنوعه نظامی برای کسب اطلاعات طبقه‌بندی شده پرداخته است که فعل مرتکب عمل به صورت مثبت، مادی و خارجی بوده و شامل جمع‌آوری اطلاعات و اسناد طبقه‌بندی شده و تسلیم آنان به بیگانگان می‌شود. از نظر تحلیل حقوقی و اصول و نظریه‌های جزایی، موضوع بند 2 ماده 24 یعنی صرف وارد شدن به محل‌های گفته شده در قانون را نمی‌توان جرم تام و کامل جاسوسی محسوب کرد و به نظر می‌رسد این بندها یکی از مصادیق روشن و صریح آغاز به جرم جاسوسی است، زیرا ورود به اماکن نگاهداری اسناد و اطلاعات، قدمی فراتر از تهیه و ارتکاب اعمال مقدماتی صرف است. در حقیقت ورود به محل نگهداری اسناد و اطلاعات، یکی از اقدامات اجرایی جرم جاسوسی است و عمل، مصداق آغاز به جرم تلقی می‌شود (ساریخانی، 1378)؛ در حال قانون‌گذار از نظر اهمیت موضوع و صیانت از حریم امنیتی اماکن نظامی و محل نگهداری اسناد طبقه‌بندی شده، مرتکبان را جاسوس شناخته است.¹

مسئله بسیار مهمی که در قوانین به آن توجه نشده این است که آیا مجازات شخصی که در درجه گروهبانی مرتکب جاسوسی سایبری می‌شود با مجازات شخصی که در درجه بالاتر (سرهنگی،

1. درباره واژه امنیت ملی نیز که در این ماده آمده است، منظور حفظ کیان مادی، سیاسی و فرهنگی خویش در مقابل تعدی و تجاوز سایر ملت‌هاست (بهزادی، 1368).

سرتیپی و غیره) مرتکب این جرم می‌شود، برابر و مساوی است؟ در پاسخ می‌توان گفت شخصی که در درجه بالاتر مرتکب جرم جاسوسی می‌شود، نسبت به شخصی که در درجه گروهبانی مرتکب کلاهبرداری سایبری می‌شود، می‌تواند ضربه سخت‌تری به ساختار نیروهای مسلح وارد کند و باید مجازات سنگین‌تری در انتظار او باشد.

9-2-2. پیشگیری غیرکیفری از جاسوسی سایبری نیروهای مسلح

با توجه به اینکه در گذر زمان، ناکافی بودن روش‌های پیشگیری کیفری به اثبات رسیده است، نباید از روش‌های پیشگیری غیرکیفری نیز غافل شد. چه بسا اکثریت بر این عقیده‌اند که روش‌های پیشگیری غیرکیفری می‌توانند مؤثرتر و مفیدتر باشند. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد، درباره جرایم رایانه‌ای نیروهای مسلح نیز می‌توان از تکنیک‌های پیشگیری وضعی و اجتماعی که به طور عام درباره همه جرایم مطرح است، استفاده کرد. برای مثال یکی از تکنیک‌های پیشگیری وضعی نظارت و کنترل است که درباره جرایم نیروهای مسلح از جمله جاسوسی رایانه‌ای نیز می‌توان با تکیه بر آن، از ارتکاب جرم جلوگیری کرد.

علاوه بر روش‌های پیشگیری کیفری و غیرکیفری که درباره همه جرایم قابلیت طرح دارد، نکاتی نیز وجود دارند که مختص نیروهای مسلح است و می‌توان با تأکید بر آن از جرایم سایبری نیروهای مسلح جلوگیری به عمل آورد. از جمله می‌توان به رفع تبعیض ناروا در نیروهای مسلح، و دقت در انتخاب فرماندهان اشاره کرد؛ زیرا رفتار زیرمجموعه‌ها تا حد زیادی به رفتار و ویژگی‌های فرمانده مرتبط است. فرمانده متعهد، مسئولیت‌پذیر، منضبط و مؤمن، یگان و نیروهای منضبط، متعهد، مسئولیت‌پذیر و بالیمان خواهد داشت که هریک از این صفات در پیشگیری از جرایم از جمله جرایم سایبری نقش بسزایی دارند. آموزش آگاه‌سازی اعضای نیروهای مسلح از جمله سایبری دشمن از دیگر روش‌های پیشگیری از جرایم سایبری است که می‌تواند به طور خاص از جرایم سایبری نیروهای مسلح پیشگیری کند.

نتیجه‌گیری

درامان‌ماندن هر مجموعه‌ای از جمله نیروهای مسلح از تهدیدها و آسیب‌ها تا اندازه‌ی زیادی به منابع انسانی آن مجموعه بستگی دارد. اعضای سالم و متعهد موجب موفقیت مجموعه شده و از ورود ضرر به مجموعه جلوگیری می‌کنند. در نیروهای مسلح نیز با توجه مسئولیت مهم این مجموعه باید توجه کافی به موضوع داشت و به تدابیری در جهت مقابله با جرایمی اندیشید که امکان ارتکاب آن‌ها توسط نظامی‌ها وجود دارد.

بر اساس نتایج پژوهش حاضر، می‌توان از هر دو روش پیشگیری کیفری و غیرکیفری در راستای پیشگیری از جرم جاسوسی سایبری به منظور تأمین امنیت استفاده کرد. قانون‌گذار به منظور حساسیت و اهمیت این جرم برای مرتکبی که قصد براندازی نظام را داشته باشد، مجازات محاربه را در نظر گرفته است. همچنین برای آغاز به جرم جاسوسی سایبری در صورتی که مرتکب، نظامی باشد، مجازات در نظر گرفته شده است؛ به عبارتی شروع به جرم جاسوسی سایبری را جرم‌انگاری کرده است که از نکات مثبت قانون پیشگیری کیفری از جرم به شمار می‌رود. مسئله‌ای که باید مورد توجه قانون‌گذار قرار بگیرد این است که قانون‌گذار برای نظامی‌ای که در درجه‌ی گروهبانی مرتکب جاسوسی سایبری می‌شود با نظامی‌ای که در درجه بالاتر (سرهنگی و سرتیپی) مرتکب این جرم می‌شود، مجازات برابر و مساوی در نظر گرفته است؛ درحالی‌که به نظر می‌رسد باید برای آن مجازات سنگین‌تری در نظر گرفت.

درباره جرایم رایانه‌ای نیروهای مسلح نیز می‌توان از تکنیک‌های پیشگیری وضعی و اجتماعی که به طور عام درباره‌ی همه جرایم مطرح است، استفاده کرد مانند نظارت و کنترل. درباره‌ی جرایم نیروهای مسلح از جمله جاسوسی رایانه‌ای نیز می‌توان با تکیه بر این تکنیک، از ارتکاب جرم جلوگیری کرد. علاوه بر روش‌های پیشگیری کیفری و غیرکیفری که درباره‌ی پیشگیری از تمام جرایم ممکن است مطرح شود، برخی راه‌های پیشگیری از جرایم وجود دارد که خاص نیروهای مسلح است. ممکن است این راهکارها در یکی از تقسیم‌بندی‌های پیشگیری غیرکیفری جای بگیرند یا آنکه هیچ ارتباطی با تقسیم‌بندی‌های معمول که از پیشگیری غیرکیفری ارائه شده است، نداشته باشند؛ از جمله می‌توان به رفع تبعیض ناروا در نیروهای مسلح و دقت در انتخاب فرماندهان اشاره کرد زیرا بر رفتار زیرمجموعه‌ها تأثیر زیادی خواهند داشت.

فهرست منابع

- اردبیلی، محمدعلی (1388)، حقوق جزای عمومی، چاپ چهاردهم، تهران: نشر میزان.
- آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران.
- باقرپور، فاطمه (1392)، بررسی ابعاد جاسوسی رایانه‌ای با توجه به قانون جرایم رایانه‌ای، جلسه کانون وکلای دادگستری.
- پیراسته، مرتضی (1396)، «بررسی نقش نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در تحقق دولت اسلامی مبتنی بر بیانات مقامات معظم رهبری»، فصلنامه علمی ترویجی بصیرت و تربیت اسلامی، سال چهاردهم، شماره 40.
- ترکی، غلام‌عباس (1388)، «نگرش علمی و کاربردی به جرایم رایانه‌ای»، ماهنامه دادرسی، شماره 77.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (1396)، ترمینولوژی حقوق، چاپ سی‌ام، تهران: گنج دانش.
- حسینی‌نثار، مجید؛ قاسمی، علی (1391)، «بررسی احساس امنیت و عوامل مؤثر بر آن در کشور»، مشهد: چهارمین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری.
- دهخدا، علی‌اکبر (1377)، لغت‌نامه دهخدا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- زراعت، عباس (1382)، شرح قانون مجازات، چاپ اول، تهران: انتشارات ققنوس.
- ساریخانی، عادل (1378)، جاسوسی و خیانت به کشور، چاپ اول، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- سلطانی‌بهرام، سعید؛ دانش، لیلا؛ علی‌نژاد، رقیه (1394)، «مطالعه نقش پیشگیری انتظامی از جرم بر تأمین حس امنیت شهروندان تبریزی»، مطالعات جامعه‌شناختی، سال هشتم، شماره 29.
- فرازی، صادق (1384)، «نگاهی بر ضرورت وجود نیروهای مسلح از منابع دینی و قانونی»، مجله حصون، شماره 5.
- قانون اساسی.
- قانون تجارت الکترونیک.
- قانون جرایم رایانه‌ای.
- قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح.

قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.

قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران.

مجموعه احادیث و حکایات اخلاقی (1389)، سازمان عقیدتی - سیاسی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران.

مجیدی، سید محمود (1388)، جلوه‌های ظهور حقوق کیفری امنیت‌مدار در فرانسه»، مطالعات حقوق

خصوصی، شماره 2.

محمد نسل، غلامرضا (1387)، «رویکردهای پلیس برای پیشگیری از جرم»، مطالعات پیشگیری از جرم، سال

دوم، شماره 5.

میرمحمدصادقی، حسین (1397)، جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، تهران: میزان، چاپ 25.

نظرپور، مهدی (1386)، «جایگاه نیروهای مسلح در نظام جمهوری اسلامی ایران»، مجله حصون،

شماره 14.

